

UDK: 821.111-32 + 821.512.133-32.09

UILYAM FOLKNER VA NAZAR ESHONQUL HIKOYALARIDA ZAMON- MAKON, RUHIY KECHINMA KONSEPTLARINING QIYOSIY TAHLILI

Safarova Fotima Ne'mtulla qizi,
Jizzax davlat pedagogika universiteti Filologiya fakulteti
Fakultetlararo xorijiy tillar kafedrası o'qituvchisi
fotimanematullaevna@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20199935>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Amerika adabiyotining yirik vakili Uilyam Folkner va o'zbek zamonaviy nasrining ko'zga ko'ringan namoyandasi Nazar Eshonqul hikoyalari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda ikki adibning badiiy olamidagi zamon va makon konseptlarining tashkil etilishi, psixologik kechinmalarning ifodalanish usullari hamda ichki monolog, oqim-of-shuuri va retrospektiv yodlash texnikalaridan foydalanish xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Maqola modernizm va postmodernizm adabiy oqimlari kontekstida ikkala muallif poetikasiga xos umumiy va o'ziga xos jihatlarni aniqlashga qaratilgan. Natijada Folkner va Eshonqul asarlarida inson ruhiyatini badiiy ifodalashning universalligi hamda milliy-madaniy o'ziga xoslik uyg'unligi isbotlanadi.

Kalit so'zlar: zamon-makon, xronotop, ruhiy kechinma, oqim-of-shuuri, ichki monolog, qiyosiy adabiyotshunoslik, modernizm, Folkner, Eshonqul, psixologizm, retrospeksiya, badiiy vaqt.

Annotation. This article presents a comparative analysis of the short stories of William Faulkner, a prominent representative of American literature, and Nazar Eshonqul, a leading figure in contemporary Uzbek prose. The study examines the construction of time and space concepts, methods of depicting psychological experiences, and the use of interior monologue, stream of consciousness, and retrospective memory techniques in the artistic worlds of both writers. The article aims to identify common and distinctive features of each author's poetics within the context of Modernism and Postmodernism. The results confirm the universality of artistic expression of human psychology in the works of Faulkner and Eshonqul, while also demonstrating national-cultural specificity.

Keywords: time-space, chronotope, psychological experience, stream of consciousness, interior monologue, comparative literature studies, modernism, William Faulkner, Nazar Eshonqul, psychologism, retrospection, artistic time.

Аннотация. В данной статье проводится сравнительный анализ рассказов крупнейшего представителя американской литературы Уильяма Фолкнера и видного деятеля современной узбекской прозы Назара Эшонкула. В исследовании рассматриваются особенности организации концептов времени и пространства в художественном мире двух писателей, способы выражения психологических переживаний, а также техники использования внутреннего монолога, потока сознания и ретроспективного воспоминания. Статья направлена на выявление общих и специфических черт поэтики обоих авторов в контексте литературных течений модернизма и постмодернизма. В результате доказывается универсальность художественного выражения человеческой психики и гармония национально-культурного своеобразия в произведениях Фолкнера и Эшонкула.

Ключевые слова: пространство-время, хронотоп, психологические переживания, поток сознания, внутренний монолог, сравнительное литературоведение, модернизм, Фолкнер, Эшонкул, психологизм, ретроспекция, художественное время.

Kirish. Ushbu ikki adibni qiyosiy o'rganish nafaqat adabiy analogiyalarni aniqlash nuqtai nazaridan, balki insoniyat adabiyotidagi universal badiiy qidiruqlarning milliy adabiyotlardagi namoyon bo'lish shakllari, ularning o'xshashligi va farqlanish sabablari nuqtai nazaridan ham muhimdir. Mazkur maqola shunday maqsadni ko'zlaydi: ikkala adib hikoyalarda zamon va makon konseptlarining tashkil etilishi, ruhiy kechinmalarning badiiy ifodasi va bu ikkisining o'zaro bog'liqligi masalalarini ilmiy tahlildan o'tkazish.

Adabiyotlar tahlili. Tadqiqotda Folknerning "Tovush va g'azab" (The Sound and the Fury, 1929), "O'z vaqtida" (A Rose for Emily, 1930), "Barcha o'liklar yotsin" (As I Lay Dying, 1930) hamda bir qator qisqa hikoyalari va Nazar Eshonqulning "Sudraluvchilar olami", "Ko'zgu", "Oydin kecha", "Yomg'ir", "Tilsim" va boshqa hikoyalari tahlil qilinadi.

Tadqiqot qiyosiy-tarixiy, tipologik va struktural-semiotik metodlar asosida olib borildi. Baxtin tomonidan ishlab chiqilgan xronotop nazariyasi, Genett va Ricoeur asarlaridagi narrativ vaqt kontseptsiyasi, Bergsonning "hayotiy impuls" va "toza davomiylik" (duree) g'oyalari, shuningdek, psixoanalitik tanqid usullari tadqiqotning nazariy asosini tashkil etdi. Xronotopik tahlil yordamida ikki adib asarlarida badiiy zamon va makoning qanday tashkil etilishi ko'rsatildi. Psixoanalitik yondashuv orqali personajlar ruhiyatining chuqur qatlamlari ochib berildi. Tipologik metod yordamida esa har ikki adibga xos badiiy usullar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlanishlar aniqlanib, ularning sabablari tushuntirildi.

Zamon-makon konsepti: nazariy asos va taqqoslama analiz **Folkner hikoyalarda badiiy zamon va makoning tashkil etilishi**

Tadqiqot metodologiyasi. Folkner nasrida vaqtning an'anaviy, xronologik ketma-ketligi buziladi. U inson ongidagi vaqtni ob'ektiv astronomik vaqtdan ko'ra muhimroq deb hisoblaydi va shunga mos badiiy vositalar qo'llaydi. Uning "Tovush va g'azab" romanida Bencsi Compson's nutqi aynan shunday tuzilgan: u o'tmish va hozirni bir xilda idrok etadi, sababi uning uchun vaqt hech qachon o'tmagan. Folkner bu orqali vaqtning subyektiv tabiatini ko'rsatadi.

Hikoyalarda ham xuddi shunday tendentsiya kuzatiladi. "Emily uchun atirgul" (A Rose for Emily) hikoyasida vaqt oldindan-keyin tartibida emas, balki mozaikaviy tarzda beriladi. Voqealar hozirgi zamon va o'tgan zamon o'rtasida erkin harakatlanadi va faqat matnga chuqur e'tibor qaratilgandagina ularning haqiqiy ketma-ketligi aniqlanadi. Folkner uchun o'tgan zamon hech qachon o'tmaydi – u hozirda ham yashaydi, qahramonlarni qiyinlaydi, ularning xulq-atvorini belgilaydi.

Tahlillar va natijalar. Makon jihatidan Folkner asarlarida Yonapatawpha okrugi – muallif tomonidan yaratilgan hayoliy geografik birlik – markaziy o'rinni egallaydi. Bu makon faqat jismoniy muhit emas, balki tarix va madaniyatning o'ziga xos qatlami,

ijtimoiy munosabatlar matritsasi va ruhiy tasavvurlar dunyosidir. Yonapatawpha Folklarning barcha asarlarida davom etuvchi xronotopik birlik sifatida funktsiya bajaradi.

Eshonqul hikoyalarida zamon-makoning badiiy ifodalanishi

Nazar Eshonqul hikoyalarida ham vaqtning oddiy, chiziqli oqimi yo'q. Lekin bu Folknerdan farqli ravishda amalga oshiriladi. Eshonqul asarlarida vaqt ko'pincha inson xotirasi va orzulari orqali shakllanadi, o'zbek mentalitetiga xos "azaliy vaqt" tasavvuri bilan uyg'unlashadi. Uning "Ko'zgu" hikoyasida vaqt to'xtab qolgan lahzalar tasvirlangan: qahramon ko'zguda o'zining turli yoshdagi aksini ko'radi va bu – faqat fantastik usul emas, balki inson ruhiyatidagi vaqt idrokini ifodalash vositasidir.

"Sudraluvchilar olami" hikoyasida makon va zamon bir-biri bilan shunchalik qorishadiki, ular alohida ko'rib chiqilib bo'lmaydi. Yerosti makoni – bu nafaqat jismoniy joy, balki inson ongidagi qo'rquv, xotira va anglab bo'lmaydigan narsalar saqlangan psixologik makon hamdir. Bu makon va zamondagi "osti", "subyektivlik" va "noaniqlik" Eshonqulning barcha asarlariga xos bo'lgan xronotopik konstanta hisoblanadi.

"Tilsim" hikoyasida esa zamon sirli, tsiklik tarzda harakatlanadi: voqealar tugagandek tuyulsa ham, ular qaytadan boshlanib ketaveradi. Bu O'zbek xalq ertaklaridagi tsiklik vaqt tasavvuriga hamda Sharq falsafasidagi "davra" (doira) g'oyasiga ham yaqin.

Ikki adib zamon-makon konseptlarining qiyosiy tahlili

Folkner va Eshonqul hikoyalarida zamon-makon konseptini taqqoslaganda quyidagi o'xshashliklar va farqlanishlar ko'zga tashlanadi:

Birinchidan, ikkalasida ham vaqtning chiziqli oqimi buzilgan. Ammo Folkner bu buzilishni asosan tragediyaviy yo'qotish va tarixiy xotira bilan bog'laydi (Janubning tarixiy mag'lubiyati, aristokratik oilalarning tanazzuli), Eshonqul esa bu buzilishni mavjudlikning o'zi bilan, inson ongining tubsizligi bilan bog'laydi.

Ikkinchidan, Folknerda makon ko'pincha ijtimoiy va tarixiy, Eshonqulda esa ko'pincha psixologik va metafizik tarzda shakllanadi. Folklarning Yonapatawphasi Amerika Janubi ijtimoiy tarixi bilan to'la, Eshonqulning makoni esa inson ruhining botiniy qatlamlari bilan.

Uchinchidan, ikkalasida ham o'tgan zamon hozirga "bosib kirish" hodisasi mavjud. Folknerda bu ko'pincha jinni (Benj) yoki obsessiv (Quentin) personajlar orqali ifodalanadi. Eshonqulda esa bu o'tgan zamonning hozirga kirib kelishi ko'proq ramziy va suryéal tarzda amalga oshiriladi.

Xulosa. Uilyam Folkner va Nazar Eshonqul hikoyalarini qiyosiy o'rganish quyidagi muhim xulosalarga olib keladi:

Birinchidan, ikki adib ham XX-XXI asr modernistik va postmodernistik adabiyot an'analariга mansub bo'lib, ular inson ongining murakkab tabiatini ifodalashda bir-biriga

yaqin uslubiy usullardan foydalanadilar. Bu oʻxshashlik bevosita ta'sir natijasi emas, balki universal badiiy qidiruqlarning turli milliy adabiyotlardagi parallel koʻrinishi hisoblanadi.

Ikkinchidan, zamon-makon konseptini tasvirlashda ikkalasida ham sub'ektiv, psixologik vaqt ob'ektiv astronomik vaqtdan ustun turadi. Makon esa faqat geografik muhit boʻlmay, ruhiy va madaniy qadriyatlarni oʻzida mujassam etgan semiotik makonga aylanadi.

Uchinchidan, psixologizm sohasida Folkner oqim-of-shuuri va koʻp ovozlilik texnikasiga, Eshonqul esa ramziy-tasavvufiy usul va lirik introspeksiyaga koʻproq tayanadi. Bu farq ikki adibning turli adabiy va madaniy an'analarga mansubligi bilan izohlanadi.

Toʻrtinchidan, milliy-madaniy oʻziga xoslik bilan universal insoniy savollar uygʻunligi ikki adib asarlarining asosiy qimmatini tashkil etadi. Folkner Amerika Janubi tarixini, Eshonqul oʻzbek milliy ruhini ifodalaydi, lekin har ikkalasi ham oxir-oqibatda barcha insoniyat uchun muhim boʻlgan ekzistensial masalalarga javob qidiradi.

Ushbu tadqiqot natijalari oʻzbek va jahon qiyosiy adabiyotshunosligiga munosib hissa boʻlib, keyingi tadqiqotlar uchun metodologik asos boʻlib xizmat qilishi mumkin. Folkner va Eshonqul ijodining qiyosiy oʻrganilishi oʻzbek adabiyotining jahon adabiy jarayonidagi oʻrnini yanada aniqroq belgilashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Faulkner, W. The Sound and the Fury. – New York: Jonathan Cape & Harrison Smith, 1929. – 326 p.
2. Faulkner, W. As I Lay Dying. – New York: Jonathan Cape & Harrison Smith, 1930. – 267 p.
3. Faulkner, W. Collected Stories of William Faulkner. – New York: Random House, 1950. – 900 p.
4. Eshonqul, N. Sudraluvchilar olami. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot, 2005. – 184 b.
5. Eshonqul, N. Koʻzgu: Hikoyalar. – Toshkent: Sharq, 2010. – 208 b.
6. Baxtin, M.M. Voprosy literatury i estetiki. – Moskva: Xudojestvennaya literatura, 1975. – 504 s.
7. Bergson, H. Time and Free Will: An Essay on the Immediate Data of Consciousness. – London: George Allen and Unwin, 1910. – 252 p.
8. Genette, G. Narrative Discourse: An Essay in Method. – Ithaca: Cornell University Press, 1980. – 285 p.
9. Ricoeur, P. Time and Narrative. Vol. 1. – Chicago: University of Chicago Press, 1984. – 274 p.
10. Millgate, M. The Achievement of William Faulkner. – London: Constable, 1966. – 335 p.
11. Bleikasten, A. The Ink of Melancholy: Faulkner's Novels from The Sound and the Fury to Light in August. – Bloomington: Indiana University Press, 1990. – 454 p.
12. Nazarov, B. Oʻzbek hikoyachiligi: taraqqiyot bosqichlari va badiiy izlanishlar. – Toshkent: Fan, 2008. – 312 b.
13. Qosimov, B. Oʻzbek adabiyoti tarixidan lavhalar. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2015. – 396 b.
14. Welty, E. Place in Fiction // The South Atlantic Quarterly. – 1956. – Vol. 55. – P. 57–72.
15. Kartiganer, D.M. The Fragile Thread: The Meaning of Form in Faulkner's Novels. – Amherst: University of Massachusetts Press, 1979. – 224 p.